Gönderim Tarihi: 05.12.2020

Kabul Tarihi: 23.02.2021

**“BENİM ADIM KIRMIZI” ROMANININ FRANSIZCA VE
İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNDE KÜLTÜRE ÖZGÜ ÖGELERİN
VINAY VE DARBELNET’İN STRATEJİLERİNE GÖRE
İNCELENMESİ¹**

**Examination of Culture-Specific Items in the French and English Translations
of the Novel "My Name Is Red" within the scope of the Strategies of Vinay and
Darbelnet**

Osman Rüçhan ŞEKER

Arş. Gör. Kafkas Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Mütercim-Tercümanlık Bölümü
ruchanseker@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6857-6300

Duran İÇEL

Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Mütercim-Tercümanlık (Fransızca) A.B.D

ORCID ID: 0000-0003-1549-0500

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Çeviriyle ilgili yöntem tartışmaları kadim bir sorundur. Günümüze kadar uzanan bu tartışmanın, doğrudan ve dolaylı çeviri olmak üzere iki ana eksen etrafında yapıldığını söylemek mümkündür. Çeviride en çok tartışılan konulardan birisi de kültüre özgü öğelerin aktarımıdır. Çalışmamızda, dolaylı çevirinin kültüre özgü öğelerin aktarımında önemli bir rol oynadığını savunan Vinay ve Darbelnet tarafından önerilen stratejilerden hareketle Benim Adım Kırmızı romanının Fransızca ve İngilizce çevirilerinde kültüre özgü öğelerin nasıl aktarıldığı karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çevirilerde hangi stratejinin daha yaygın olarak kullanıldığı ve strateji kullanımında benzerlik veya farklılıkların anlam aktarımındaki rolü saptanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eşdeğerlilik, kültüre özgü öğeler, çeviri stratejileri, Benim Adım Kırmızı, Orhan Pamuk.

Abstract

Method discussions in translation studies have a remarkably long history. It is possible to say that this discussion, which has reached our day, has been held around two main axes as direct and indirect translation. One of the most discussed topics in translation is the transferring of culture-specific items. In our study, French and English translations of the

¹ Bu makale Doç. Dr. Duran İÇEL danışmanlığında yürütülen “Orhan Pamuk’un “Benim Adım Kırmızı” Romanının Çevirilerinde Kültürel Eşdeğerlilik Meselesi” adlı Yüksek Lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

novel Benim Adım Kırmızı have been compared by means of the strategies proposed by Vinay and Darbelnet, who argue that indirect translation plays an important role in the transfer of cultural elements. It is tried to determine which strategy is used more commonly in above mentioned translations and whether the similarities or differences in the use of strategy have any role in terms of rendering the meaning.

Keywords: Equivalence, culture-specific items, translation strategies, *My Name is Red*, Orhan Pamuk.

1. GİRİŞ

Pek çok araştırmacının altını çizdiği üzere kültüre özgü öğeler, çeviride en az dilsel birimler kadar sorun teşkil edebilmektedir. Bu sorunu çözmek adına dilbilimciler, çeviri kuramcıları ve araştırmacılar kültüre özgü öğelerin çevirisinde kullanılabilecek çeşitli stratejiler öne sürmüşlerdir. Söz konusu stratejiler, farklı kültürler arasında *elçi* konumunda olan çevirmenin kültürler arasında bir uzlaşıya varmasına yardımcı olduğu gibi üretkenliğine de katkı sağlamaktadır. Birçok araştırmacı da bu duruma dikkat çekerek ve çeviri stratejilerinin çeviri edimindeki önemini vurgulamaya çalışmıştır.

Javier Franco Aixela'ya göre, çeviri karmaşık bir yeniden yazma sürecidir ve çevirmen bu süreç boyunca birtakım kararlar almalıdır (Aixela, 1996, s. 52). Lawrence Venuti'ye göre ise “çevirmen “yabancı” metnindeki dilsel ve kültürel farklılıkları “müzakere” eder” (Venuti, 2004, s. 468). Çeviri ve kültür ilişkisini açıklarken, çeviriye konu olan diller ve kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıklara dikkat çeken Eirlys E. Davies de çevirmenin iki dil ve kültür arasında bir “arabulucu” vazifesi gördüğünü belirtmektedir (Davies, 2003, s. 68).

Çevirmenler iki farklı dil arasında “müzakere” yaparken veya “arabulucu” görevi üstlenirken bilinçli veya bilinçsiz olarak çeviri stratejilerine başvururlar. Bu duruma dikkat çeken Kanadalı araştırmacılar Jean Paul Vinay ve Jean Darbelnet *Stylistique Comparée du français et de l'anglais* (1958/1995) adlı eserlerinde çevirmenlere kolaylık sağlayabilecek 7 farklı çeviri stratejisi öne sürmüştür. Önerilen bu stratejiler ilerleyen yıllarda gerçekleştirilen çalışmalara da temel teşkil etmiş ve birçok araştırmacı söz konusu stratejilerden hareketle farklı stratejiler geliştirmeye çalışmıştır (Newmark, 1988, s. 81-93, Baker, 1992, s. 26-42, Aixela, 1996, Davies, 2003).

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Çeviride sık sık aktarım sorunlarına neden olan kültüre özgü öğelerin çevirmenler tarafından farklı yöntem ve stratejilerle aktarıldığı pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir.

İlgili alanyazını tarandığında çeşitli araştırmacılar tarafından önerilen çeviri stratejilerinin Vinay ve Darbelnet'in (1995) önermiş oldukları çeviri stratejileriyle benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle yapacağımız incelemede söz konusu isimlerin önermiş oldukları stratejilerden yararlanılarak *Benim Adım Kırmızı* romanında yer alan kimi kültüre özgü öğelerin iki farklı erek dile, Fransızca ve İngilizce, yapılan çevirileri karşılaştırılacaktır. İnceleyeceğimiz örneklerden hareketle aşağıdaki sorulara cevaplar aranacaktır:

1. Hangi çeviri stratejisi daha sık kullanılmıştır?
2. Farklı erek dillere yapılan çevirilerde aynı stratejilere başvurulduğu durumlar var mıdır, varsa çeviriler arası anlamsal bir karşılaştırma yapıldığında sonuçlar aynı mıdır?
3. Kültüre özgü öğelerin çevirilerinde birden fazla çeviri stratejisinin aynı anda kullanıldığı durumlar var mıdır?

3. KURAMSAL ALTYAPI: VİNAY VE DARBELNET TARAFINDAN ÖNERİLEN STRATEJİLER

Vinay ve Darbelnet ilk baskısı 1958 yılında yayımlanan ve 1995 yılında İngilizceye çevrilen *Stylistique comparée du français et de l'anglais* adlı eserlerinde çeviri süreci sırasında çevirmenin dikkat etmesi gereken hususları dört başlık altında ifade etmektedirler (Vinay & Darbelnet, 1995, s. 30):

1. Çeviri birimlerini tespit etme;
2. Kaynak metni inceleme; çeviri birimlerinin betimleyici, duygusal ve düşünsel yönlerini değerlendirme;
3. Mesajın ortaya çıkmasına neden olan durumu yeniden oluşturma;
4. Çeviri metnin çeşitli etkilerini, (biçimsel, vb.) değerlendirme.

Öte yandan Vinay ve Darbelnet çevirmenlerin çeviri sürecinde karşılaştıkları zorlukları aşmak adına başvurabileceği bazı stratejiler önermiş ve bunları “doğrudan çeviri yöntemi” ve “dolaylı çeviri yöntemi” başlıkları altında ikiye ayırmışlardır (Vinay & Darbelnet, 1995, s. 30-41). Bu ayırım, tarihi süreç boyunca devam eden kaynak ve erek odaklılık anlayışlarıyla benzerlik gösterir. Çevirmen, bu ayırım çerçevesinde kaynak veya erek odaklı olmak arasında tercihler yapacaktır. Söz konusu stratejiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Doğrudan Çeviri Yöntemi	Dolaylı Çeviri Yöntemi
Çeviri Stratejileri	Çeviri Stratejileri
1. Ödünçleme (Emprunt) 2. Öykünme (Calque) 3. Birebir Çeviri (Traduction Littérale)	4. Dönüştürüm (Transposition) 5. Değiştirim (Modulation) 6. Eşdeğerlik (Équivalence) 7. Uyarlama (Adaptation)

Tablo 1: Vinay ve Darbelnet'in Çeviri Stratejileri

Doğrudan çeviri yöntemi, bir diğer ifadeyle kaynak odaklı çeviri başlığı altında yer alan stratejiler aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

1. Ödünçleme (Emprunt): Kaynak dildeki sözcüğün birebir biçimde erek dile aktarılmasıdır. Genellikle kültürel farklılıklardan ötürü ortaya çıkan anlamsal boşlukları kapatmak için ve zaman zaman da bilinçli olarak çeviriye kültürel bir renk katmak için uygulanan bir çeviri stratejisidir.

2. Öykünme (Calque): Özel bir ödünçleme türü olan öykünme stratejisi kaynak dildeki bir ifadenin veya yapının kelimesi kelimesine erek dile aktarılmasıdır.

3. Birebir Çeviri (Traduction Littérale): Kelimesi kelimesine yapılan bir çeviri stratejisidir. Vinay ve Darbelnet bu stratejinin kültürleri birbirlerine yakın olan ve aynı dil ailesine mensup diller arasında yapılan çevirilerde en çok kullanılan strateji olduğunu dile getirmişlerdir (Vinay & Darbelnet, 1995, s. 31-34).

Vinay ve Darbelnet “Doğrudan Çeviri Yöntemi”ni başarılı bir çevirinin anahtarı olarak görmektedirler. Çevirmen öncelikle bu çeviri yönteminde yer alan çeviri stratejilerini yani birebir çeviri, öykünme, ödünçleme stratejilerini sırasıyla uygulamalı ve kaynaktaki anlamı yakalamaya çalışmalıdır. Ancak bu stratejilerin uygulanması sonucu çevirmen kaynaktaki anlamı yakalayamıyorsa, bir başka ifadeyle doğrudan çeviri şu beş nitelikten birini taşıyorsa çevirmen söz konusu yöntemi terk edebilir:

1. Farklı bir anlam veriyorsa;
2. Anlamsızlığa yol açıyorsa;
3. Yapısal nedenlerden ötürü uygulanması olanaksızlıksa;
4. Dil ötesi bağlamda erek dilde kullanımı olmayan bir sonuç doğuruyorsa;

5. Farklı bir dil düzeyinde yer alan olgulara işaret ediyorsa (Vinay & Darbelnet, 1995, s. 34-35).

“Doğrudan Çeviri Yöntemi” başlığı altında yer alan stratejilerle kaynaktaki anlam elde edilemediği durumlarda, çevirmen “Dolaylı Çeviri Yöntemi”ne, bir başka ifadeyle dolaylı çeviri stratejilerine başvurabilir. Bu stratejiler şu şekilde açıklanmaktadır:

1. Dönüştürüm (Transposition): Kaynak metinde yer alan ifadenin anlamı bozmayacak şekilde dilbilgisel olarak kısmen değiştirilerek aktarılması şeklinde uygulanan bir stratejidir.

2. Değiştirim (Modulation): Kaynak dildeki biçimsel yapının ve bakış açısının değiştirilmesi ancak anlamın korunması yoluyla gerçekleştirilen bir stratejidir. “Doğrudan Çeviri Yöntemi” başlığı altında yer alan stratejiler ve hatta “dönüştürüm” stratejisiyle yapılmış çevirilerin dilbilgisel olarak doğru olduğu ancak kullanımsal olarak alışılmadık sonuçlara yol açtığı durumlarda uygulanmaktadır.

3. Eşdeğerlik (Equivalence): Deyim çevirileri için önerilmekte olup, dillerin aynı şeyi farklı yapılar ve biçimsel yollarla ifade ettikleri durumlarda uygulanan bir stratejidir.

4. Uyarlama (Adaptation): Kültürel bir ifadenin erek kültürde yer almaması durumunda uygulanan bir stratejidir. Vinay ve Darbelnet bu bağlamda Fransa’da yapılan bisiklet yarışları ve İngiltere’deki kriket oyunlarını örnek vererek, eğer kriket oyunu bir Fransız’da çağrışım yapmıyorsa, bisiklet yarışı ifadesinin kriket yerine kullanılabileceğini belirtirler. Ancak bu her durumda mümkün olmayabilir ve doğrudan bir çeviri yapmak daha mantıklı olabilir (Vinay & Darbelnet, 1995, s. 36-39).

Vinay ve Darbelnet tarafından önerilen bu yöntemler diller arasındaki farklılıklardan ötürü “zorunlu” veya çevirmenin tercih ve tarzından ötürü “isteğe bağlı” olarak sözcük, sözdizimi ve ileti olma üzere üç düzeyde uygulanabilmektedir (Munday, 2010, s. 58-59). Söz konusu stratejiler göz önüne alındığında, ilk üç stratejinin çoğunlukla çevirinin dilsel yönleri ve iki dil arasındaki yapısal farklılıklar ile ilgili olduğu, son dört stratejinin ise temel olarak dilin kültürel yönlerinin aktarılmasına odaklandığı söylenebilir.

Vinay ve Darbelnet’in yaklaşımında “kaynak dil ile erek dil arasındaki kültürel ve dilbilgisel farklılıklara rağmen, çeviri her zaman mümkün bir işlem olarak kabul edilmektedir” (Suçin, 2013, s. 45). Bu bağlamda söz konusu kültürel ve dilbilgisel farklılıklardan ötürü ortaya çıkan

zorlukları aşmak adına çeşitli kararlar alarak iletiyi aktarmaya çalışan yani çeviriyi mümkün kılan bir aracı olarak çevirmenin görevinin ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

4. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Çalışmamızın önceki bölümlerinde *Benim Adım Kırmızı* romanının Fransızca ve İngilizce çevirilerinde yer alan kimi kültüre özgü öğelerin çevirilerini Vinay ve Darbelnet'in (1995) stratejileri doğrultusunda karşılaştıracığımızı ifade etmiştik. Bu bölümde, incelememize konu olan *Benim Adım Kırmızı* ve çevirilerine dair kısa bilgilere yer verdikten sonra ele alacağımız kültüre özgü öğe türlerini açıklamaya çalışacağız.

Orhan Pamuk'un "en renkli ve en iyimser romanım" diye nitelediği *Benim Adım Kırmızı*, yazarın "en çok okunan" ve "en çok satan" kitabı olarak bilinmektedir. İlk baskısı 1998 yılında İletişim Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Aralık 1998 ve Kasım 2012 dönemi arasında aynı yayınevi eserin otuz yedi baskısını yapmıştır. Temmuz 2013 itibarıyla Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan eserin Eylül 2020 itibarıyla bu yayınevindeki 20. baskısı gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde çok defa baskıya girmesinin yanı sıra "60" farklı dile çevrildiği belirtilen bu eser yaklaşık "beş milyon" satmış ve çeşitli uluslararası edebiyat ödüllerine layık görülmüştür. (İrmak, 2019)

Romanın İngilizce çevirisini ABD'de Duke Üniversitesinde görev yapan Türk akademisyen Erdağ Göknar, Fransızca çevirisi ise Galatasaray Üniversitesinde akademisyenlik yapmış olan Gilles Authier tarafından yapılmıştır. Her iki çevirinin de ilk baskıları 2001 yılında yayımlanmıştır.

Benim Adım Kırmızı bir cinayeti konu almasıyla "polisiye" roman ve iki karakter arasında geçen bir gönül hikâyesini konu almasıyla bir "aşk" romanı olarak değerlendirildiği gibi, 1590'ların İstanbul ve Osmanlısında yaşanan kültürel değişimleri konu almasıyla da bir "tarihi" roman olarak değerlendirilmektedir. Pamuk romanını pekiştirmek için pek çok kütüphaneye giderek kültür, sanat ve tarih bağlamında bilgiler topladığını ve bunları kurgusuna eklediğini anılarında ifade eder (Pamuk, 2018). Bu durum söz konusu romanının kültüre özgü öğeler bakımından oldukça zengin bir roman olmasının önünü açmıştır.

Benim Adım Kırmızı romanıyla ilgili kısa hatırlatmanın ardından Aixela (1996), Davies (2003) ve Blažyte & Liubinienė (2016:43) gibi araştırmacıların yapmış olduğu kültüre özgü öğe sınıflandırmalarından hareketle, çalışmamızın sınırlarını belirlemek amacıyla, çevirilerini

inceleyeceğimiz kültüre özgü öğeleri sekiz başlık altında topladığımızı not düşerek incelememize başlayalım.

1. Yiyecek Adları
2. Kıyafet, Eşya ve Ev ile İlgili Adlar
3. Kişi Adları, Unvanlar ve Meslekler
4. Coğrafi Yer ve Mekân Adları
5. Jargon
6. Dini İfadeler ve Ritüeller
7. Deyimsel İfadeler
8. Ölçü ve Para Birimleri

5. İNCELEME

Örnek 1 – (Yiyecek Adları) Sarıca İncir, Kızılçık Kurusu, Leblebi, Cevizli Köfter Sucuğu

Türkçe: “Hayriye, sen çocukları al da Kadirga Limanı'na gidin de Kosta'nın yerinden babam için çorbalık kefal alın. Al bu yirmi akçeyi, balıktan artanıyla dönüşte Orhan'a sevdiği **sarıca incir** ve **kızılçık kurusu** alırsınız. Şevket'e de **leblebi** ve **cevizli köfter sucuğu** al. Akşam ezanına kadar istedikleri gibi gezdire, ama dikkat et üşümesinler.” (Pamuk, 2018, s. 159).

İngilizce: “Hayriye, take the boys to Galleon Harbor and buy some gray mullet suitable for soup from Kosta's place. Take these silver coins and with the change from the fish, buy Orhan some **dried yellow figs** and cherries on the way back. Buy Shevket **roasted chickpeas** and **sweetmeat sausage with walnuts**. Walk them around to wherever they want to go until the evening prayers are called, but be careful they don't catch cold.” (Pamuk, 2011a, s. 173).

Fransızca: “Hayriyé, ai-je dit, emmène les petits au quai de la Galère et achète du lieu pour la soupe. Chez Kosta. Tiens, voilà vingt pièces. Avec le reste, tu prendras en revenant des figues et **des cornouilles séchées** pour Orhan. Pour Shevket, prends aussi **des pois chiches grillés** et **un collier de friandises avec des noix**, comme il aime.” (Pamuk, 2011b, s. 266).

Sarıca İncir ifadesi İngilizce çeviride “dried yellow fig” ve Fransızca çeviride ise “des figues séchées” şeklinde karşılanmıştır. İngilizce çeviride “birebir çeviri” stratejisi söz konusuysa, Fransızca çeviride ise açıklama yoluna gidilerek, sarı sözcüğü çevrilmemiş dolayısıyla “uyarlama” stratejisi uygulanmıştır.

Kızılçık Kurusu ifadesi İngilizceye “cherries” ve Fransızcaya ise

“cornouilles séchées” olarak aktarılmıştır. Sözlükler incelendiğinde İngilizce çevirideki “cherry” karşılığının “kiraz” anlamına geldiği görülür. Oysa “kızılıcık” farklı bir meyvedir. İngilizce çeviride yapılan bu uygulama bir “uyarlama” örneği olarak değerlendirilebilir. İfadenin Fransızca çevirisinde ise kelimelerin doğrudan aktarımı dolayısıyla “birebir çeviri” söz konusudur. Yaptığımız sözlük araştırmalarından hareketle bu sözcüğün Fransızca çevirisinin, İngilizce çeviriyle kıyaslandığında kaynaktaki anlamı yansıtmakta daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Leblebi ifadesinin İngilizceye “roasted chickpeas” ve Fransızcaya “pois chiches grillés” olarak çevrildiği görülmektedir. Her iki çeviri de “kavrulmuş nohut” anlamına gelmektedir. Sonuç olarak söz konusu Türkçe ifade Fransızca ve İngilizcede birebir karşılığı bulunmadığı için “uyarlama” yoluyla bu dillere aktarılmıştır.

Cevizli Köfter Sucuğu ifadesi ise İngilizceye “sweetmeat sausage with walnuts” ve Fransızcaya “un collier de friandises avec des noix” şeklinde çevrilerek erek okurların daha aşına oldukları ifadelerle karşılanmaya çalışılmıştır. Her iki çeviride de tıpkı leblebi örneğinde olduğu gibi, “uyarlama” stratejisinin kullanımı söz konusudur. Erek dillere aktarımı oldukça zor olan kültüre özgü ifadelerin çevirilerinde “uyarlama” stratejisine başvurulması, çevirmenlerin daha anlaşılır erek metinler oluşturmayı amaçladıkları şeklinde yorumlanabilir.

Örnek 2 – (Kıyafet, Eşya, Ev ile İlgili Adlar) Kuşak & Peşkir
Türkçe: “Meddahın her akşam resimlerini astığı köşede, Kara, lambanın ışığında ölen adamın iş aletlerini, **kuşağını**, **peşkirini**, saklayan sopasını arıyordu.” (Pamuk, 2018, s. 380).

İngilizce: “In the corner where the storyteller hung his pictures each night, Black was searching for the performer’s props, **sash**, magician’s **handkerchief** and popping stick.” (Pamuk, 2011a, s. 409).

Fransızca: “Le Noir fouillait parmi les objets qui avaient servi à l’artiste, dont le cadavre restait éclairé : sa **ceinture** de scène, **sa serviette en éponge**, et ses béquilles brisées.” (Pamuk, 2011b, s. 640-641).

Kuşak Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük’te “bele sarılan uzun ve enli kumaş” (Türk Dil Kurumu 2020) şeklinde tanımlanmaktadır. İngilizce çevirideki “sash” ifadesi genellikle bir üniforma veya resmi elbiseyle birlikte giyilen, bele sarılan bir tür kumaş anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında İngilizce çeviride “birebir çeviri” stratejisinin uygulanmış olduğu söylenebilir. Fransızca çeviride geçen “ceinture” ifadesi ise “kemer”

anlamına gelmektedir. Türkçe ifadede kumaştan yapılmış bir tür kemerin ima edildiği düşünülürse, “uyarlama” stratejisi yoluyla yapılan bu çeviride anlamsal olarak ufak bir kayıp yaşandığı düşünülebilir ve İngilizce çevirinin kaynaktaki anlamı yansıtmakta daha başarılı olduğu söylenebilir.

Peşkir günümüzde yaygın olarak havlu olarak bilinen bir tür pamuk örtüdür (Çobanlı & Kanışkan, 2013). İngilizceye yapılan aktarımda kullanılan “handkerchief” ifadesi genellikle akıllara kare şeklinde, kumaş ve burun silmek için kullanılan “mendil” türü bir eşyayı getirmektedir. Yapılan sözlük araştırmaları da bu düşüncemizi desteklemektedir. Sonuç olarak İngilizce çeviride “uyarlama” stratejisi olduğu görülmektedir. Yine aynı stratejiye başvurularak yapılan, “serviette en éponge” şeklindeki Fransızca karşılığın ise bir tür “pamuk havluyu” nitelediği anlaşılmaktadır. Havlunun burun silmekle beraber, el kurulamak gibi farklı amaçlarla kullanılabileceği açıktır. Bu bağlamda Fransızca çevirinin kaynak metinde yer alan anlamı aktarmakta daha başarılı olduğu söylenebilir.

Örnek – 3 (Kişi Adları Unvanlar Meslekler) Hazinedarbaşı & Bostancıbaşı

Türkçe: “Bir odada **Hazinedarbaşı** ve **Bostancıbaşı**. Melek ve Şeytan!” (Pamuk, 2018, s. 255).

İngilizce: **The Head Treasurer and the Commander of the Imperial Guard** were together in one room: Angel and Devil! (Pamuk, 2011a, s. 273).

Fransızca: “Or là, dans une même pièce se tenaient à la fois **le Grand Trésorier** et **le Grand Jardinier**: l’ange avec le démon !” (Pamuk, 2011b, s. 424).

Hazinedarbaşı padişahın hizmetiyle görevli olan saray çalışanlarından birisidir. Padişahın huzuruna bizzat çıkabilmektedir (Beyazıt, 2010). Sarayda bulunan sanatkâr ve zanaatkarların, bir diğer adıyla Ehli-Hiref teşkilatının başındaki isimdir (Kartal & Gürcüm, 2018). Aynı zamanda hazineden de sorumludur (Kanal, 2016).

Öte yandan “head treasurer” ve “grand trésorier” şeklindeki çevirilerin hazinenin başındaki kişiyi çağrıştırdığı söylenebilir. “Hazine” kelimesi ve başta olma durumunun ayrı ayrı çevrildiği her iki çeviride de “öykünme” söz konusudur. Verilen karşılıklar dikkate alındığında her iki çevirinin de kaynaktaki anlamı yansıttığı sonucuna varabiliriz.

Bostancıbaşı ise Osmanlı’da cellatların bağlı olduğu kişidir. Bazen bizzat kendisi idam hükmünü yerine getirir. Bunun dışında “bostancı fırını” adı verilen saray bahçesindeki hapishanede bulunan hükümlülere yapılan

işkenceleri idare etmekle görevlidir. Bir diğer görevi de görevden alınan vezirleri sürgüne göndermektir (Yüksel, 2017). İngilizce çevirideki “Commander of the Imperial Guard” karşılığı bir tür uyarlama olup padişahın korumalarının başındaki kişiyi kastetmektedir. Fransızca çevirideki “**Grand Jardinier**” ifadesi ise İngilizcede olduğu gibi padişahın korunmasından sorumlu bir kişiyi çağrıştırmamakta, hatta daha ziyade bahçıvanlık yapan bir görevliyi çağrıştırmaktadır. Her iki çeviride de “uyarlama” stratejisi söz konusudur. Sonuç olarak bu örnekteki İngilizce çevirinin kaynak metindeki anlamı daha iyi yansıttığını söyleyebiliriz. Ayrıca söz konusu örnek benzer stratejiyle yapılan çevirilerin kaynak metindeki anlamı aynı ölçüde yansıtmak anlamına gelmediğini gösterir niteliktedir.

Örnek 4 – (Coğrafi Yer ve Mekân Adları) Bingöl

Türkçe: “Daha sonra, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Karakoyunlu Cihan Şahı **Bingöl** yakınlarında bir baskınla yenip öldürmesinin arkasında, muzaffer hakanın yeni kitabının verdiği manevi güç olduğunu herkes bilir.” (Pamuk, 2018, s. 87).

İngilizce: “Everyone knew the spiritual power provided by the new book was what lay behind Tall Hasan's subsequent defeat of the Blacksheep and the victorious Khan's execution of Jihan Shah during a raid near **Bingöl**.” (Pamuk, 2011a, s. 97).

Fransızca: “Il n'est personne qui ignore que ce livre fut le renfort, le surcroît de force morale qui permit à Hassan le Long de triompher du Mouton Noir, et de tuer son rival Shah Djahân, après la grande défaite qu'il lui infligea au **lieu-dit des Mille Lacs**.” (Pamuk, 2011b, s. 146).

Bingöl Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir ilimizdir. Adını bölgede yer alan “Bingöl” adlı dağdan almaktadır. Söz konusu dağın adı ise üzerindeki buzul göllerinden gelmektedir. İfadenin İngilizce çevirisinde “birebir çeviri” stratejisine başvurulmuş ve “Bingöl” ismi korunmuştur. Fransızca çeviride ise Bingöl adının ortaya çıkışına atıfta bulunarak, “uyarlama” stratejisi yoluyla “lieu-dit des Mille Lacs” şeklinde bir çeviri yapılmıştır. “Lieu-dit des Mille Lacs” ifadesi Türkçeye geri çevrildiğinde “Bingöl denilen yer” anlamına gelmektedir. İngilizce çeviride kaynak metindeki ifadenin korunması erek okurun yabancı bir unsurla karşılaşmasına ve böyle farklı bir metin okuduğunu hissetmesine olanak sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan Fransızca söylem biçimlerine uygun olacak şekilde, yabancı unsurun yok edildiği Fransızca çeviride ise erek okur sanki kendi dilinden çıkmış bir metin okuduğu hissine kapılmaktadır. Çevirmenlerin bu tür tercihleri okur

kitlesini dikkate alarak yaptıkları kanaatindeyiz.

Örnek 5 – (Jargon) Nakkaşhane, Tezhip, Müzehhip

Türkçe: “Mutluydum, mutluymuşum; şimdi anlıyorum: Padişahımızın **nakkaşhanesinde** en iyi **tezhipleri** ben yapardım ve ustalığı bana yaklaşılabilecek başka bir **müzehhip** de yoktu.” (Pamuk, 2018, s. 9).

İngilizce: “I was happy; I know now that I’d been happy. I made the best **illuminations** in Our Sultan’s **workshop**; no one could rival my mastery.” (Pamuk, 2011a, s. 13).

Fransızca: “J’étais heureux, du moins je crois : c’est maintenant que je le comprends ; dans l’**atelier de peinture** de notre Sultan, c’est moi qui faisais les plus belles **enluminures**, et je dirais même qu’il n’y avait pas d’**enlumineur** dont le talent approchât le mien.” (Pamuk, 2011b, s. 14).

Nakkaşhane, minyatür sanatıyla uğraşan nakkaşların bir arada çalıştığı atölyeye verilen addır (Pamuk, 2018). Bu ifade İngilizcede atölye anlamına gelen “workshop” kelimesiyle İngilizceye çevrilmiş ve “uyarlama” stratejisine başvurulmuştur. Söz konusu ifadenin Fransızcaya “l’atelier de peinture” şeklinde “uyarlama” stratejisi yoluyla çevrildiği görülür. Bu çeviri Türkçeye geri çevrildiğinde “ressam atölyesi” anlamına gelmektedir. Öte yandan “workshop” ise sadece atölye anlamına gelmektedir. Sonuç olarak Fransızca çevirinin kaynaktaki anlama daha yakın olduğu söylenebilir.

Tezhip ifadesi ise Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te “Yazma kitaplarda, sayfaların yıldız ve boya ile bezenmesi, yaldızlama” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde açıklanmaktadır. Bu ifadenin İngilizceye “illumination” ve Fransızcaya “enluminure” şeklinde çevrildiği görülür. Sözlükler incelendiğinde her iki çeviride de “birebir çeviri” stratejisine başvurularak verilen karşılıkların “süsleme ve süsleme sanatı” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak çevirilerin kaynaktaki anlamı aktardığı söylenebilir.

Müzehhip, tezhip işiyle uğraşan kişi anlamına gelmektedir (Yılmaz & Şimşek 2019). Bu ifadenin İngilizceye çevrilmediği, Fransızcaya ise “enlumineur” şeklinde çevrildiği görülür. “Enlumineur” kelimesi ise “süslemek, süsleme sanatı icra etmek” anlamına gelen “enlumener” fiilinden türetilmiş olan bir isimdir. Bu bağlamda Fransızca çevirinin kaynak metindeki ifadeyi yansıtmakta olduğunu düşünmek olasıdır.

Örnek 6 – (Dini İfadeler ve Ritüeller) La İlahe İllah

Türkçe: “Sonra çocuklar da bizle, hep birlikte cesedin yanına girdik. Artık

iyice kokan iki günlük bir ceset değil de sanki ölmekte olan biriymiş gibi, ben "**La ilahe illallah**," dedim ki, ölmeden tekrarlasın ve son sözü bu olduğu için Eniştem Cennet'e gitsin. Eniştem de öyle demiş gibi de yaptık sonra ve neredeyse yok olmuş yüzüne, parçalanmış kafasına bakarak bir an gülümsedik." (Pamuk, 2018, s. 241).

İngilizce: "Together with the children, we walked back to where the body lay. I said, "**La ilahe illallah**, there is no God but Allah" as though addressing not a reeking two-day-old corpse but a dying man whom I wanted to reaffirm the words of witness; I wanted my Enishte to go to Heaven with these words on his lips. We pretended that he'd repeated them, and smiled for a moment as we gazed at his nearly destroyed face and battered head." (Pamuk, 2011a, s. 258).

Fransızca: "Suivis des petits, nous sommes retournés dans la pièce où gisait le corps, j'ai dit : « **Il n'y a de dieu que Dieu** », comme si ce vieux cadavre, qui déjà sentait fort, au bout de deux jours, avait été agonisant encore, et que j'aie suggéré, pour ses dernières paroles, qu'il reprenne avec moi la profession de foi, afin de gagner le Paradis. Nous avons feint de l'entendre répéter, en effet, en souriant affectueusement à cette face moitié détruite, au crâne défoncé." (Pamuk, 2011b, s. 401).

La ilahe illallah ifadesi, bilindiği üzere, Arapça bir ifadedir. Kuran'ı Kerimde pek çok defa geçmektedir. "Allah'tan başka ilah yoktur" anlamına gelmektedir. Söz konusu ifade İngilizceye "birebir" çeviri stratejisiyle aktarıldıktan sonra, ifadenin İngilizce anlamı da verilmiştir. Dolayısıyla İngilizce çeviride hem "birebir çeviri" hem de "uyarlama" stratejisi söz konusudur. Fransızca çeviride yalnızca anlam aktarılmış ve "uyarlama" stratejisine başvurulmuştur. Bu durum dini ifadelerin aktarımında "uyarlamanın" kaçınılmaz bir tercih olduğu şeklinde yorumlanabilir. Her iki çeviride de "La ilahe illallah" ifadesinin ne anlama geldiğini bilmeyen erek okurlar için söz konusu ifadenin açıklanması kaynak metnin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Örnek 7 – (Deyimsel İfadeler) Dil Uzatmak

Türkçe: "Çünkü her şeyi kötüye yoranlar demişler ki, eğer Hoca Efendi Hazretleri'ne bir daha **dil uzatırsa** biz meddah efendinin dilini keseriz, kahvesini de başından aşağı geçiririz." (Pamuk, 2018, s. 330).

İngilizce: "Those who interpret everything negatively have said that if His Excellency Hoja Effendi **becomes a target of reproach** here once again, they'll cut out the storyteller's tongue and lower this coffeehouse about his

head.” (Pamuk, 2011a, s. 355).

Fransızca: “Il y a toujours des gens pour mal interpréter, et pour menacer, si on continue de **dire** ici **des cochonneries** sur Monsieur le Hodja, de couper la langue à notre satiriste, et de démolir ce bastringue avec.” (Pamuk, 2011b, s. 555).

Dil uzatmak ifadesi Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te “bir kimse veya bir şey için kötü söylemek” (Türk Dil Kurumu, 2020) şeklinde açıklanmaktadır. Bu ifade İngilizceye “uyarlama” stratejisi yoluyla “become a target of reproach” şeklinde çevrilmiştir. Buradaki “reproach” kelimesi ayıplamak, eleştirmek, onaylamamak anlamına gelmektedir. Öte yandan söz konusu ifadenin Fransızcaya “dire ici des cochonneries” şeklinde “uyarlama” stratejisine başvurulmuş ve çevrildiği görülür. Bu çeviride yer alan “cochonnerie” ifadesi “çamur atmak” anlamında kullanılmaktadır. Tüm bunlar dikkate alındığında her iki çeviride de kaynak metindeki “dil uzatmak” ifadesinin barındırdığı olumsuz anlam erek okurlara aktarıldığı düşünülebilir.

Örnek 8 – (Ölçü ve Para Birimleri) Akçe

Türkçe: “Benim Doğu’ya gittiğim yıllarda bir **akçeye** dört yüz dirhemlik kocaman bir ekmek çıkaran fırıncılar, şimdi aynı paraya bunun yarısı ve üstelik tadı tuzu insanın çocukluğunu hiç hatırlatmayan bir ekmek veriyorlardı.” (Pamuk, 2018, s. 15).

İngilizce: “At the time I returned from the East, bakeries that once sold large one-hundred drachma loaves of bread for **one silver coin** now baked loaves half the size for the same price, and they no longer tasted the way they did during my childhood.” (Pamuk, 2011a, s. 19).

Fransızca: “À l’époque où je suis parti pour l’Est, on avait, pour **une pièce blanche**, un énorme pain de quatre cents drachmes tout chaud sorti du four aujourd’hui, pour le même prix, on vous en donne la moitié, avec un goût saumâtre sans le moindre rapport avec le souvenir du pain frais de notre enfance.” (Pamuk, 2011b, s. 24).

Akçe, bilindiği üzere genellikle gümüşten yapılmış bir tür madeni paradır. Bu ifade “birebir çeviri” stratejisine başvurulmuş ve “silver coin” şeklinde İngilizceye çevrilmiştir. Bu çeviri oldukça net ve açıktır. Erek okurun kaynaktaki ifadeyi anlamak açısından bir sorun yaşamadığı söylenebilir.

Benzer şekilde Fransızcaya yapılan çeviride madeni para anlamına gelen “pièce” ifadesinin “birebir çeviri” stratejisine, ancak gümüş sıfatının ise

“blanche” şeklinde “uyarlama” stratejisine başvurularak çevrildiği görülür. Bu bağlamda Fransızca çeviriyi okuyan bir okurun paranın gümüşten yapıldığını anlaması olasıdır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İncelemeye konu olan kültüre özgü öğelerin Fransızca ve İngilizce çevirilerinde sık sık “uyarlama” stratejisine başvurulduğu görülmektedir. Kaynak dil/kültür ve erek dil/kültürlerin birbirinden çok farklı olması bu durumun en temel nedenidir. Türk kültürünün Amerikan/İngiliz ve Fransız kültürlerinden oldukça farklı olması bizlere birbirlerine uzak olan kültürlerarası yapılan çevirilerde sıklıkla “uyarlama” stratejisine başvurulduğunu gösterir niteliktedir. Bu durum aynı zamanda birbirine yakın kültürlerarası çevirilerde “doğrudan”, birbirine uzak kültürlerarası çevirilerde ise “dolaylı” çeviri stratejilerine başvurulduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çevirilerde yer yer benzer stratejilerin kullanıldığı da görülmektedir. Ancak bu benzerlik anlam aktarımındaki başarının aynı düzeyde olduğu anlamına gelmemektedir. Her iki çevirmenin de kaynaktaki ifadeleri yer yer aynı stratejiyle, örneğin “uyarlama” stratejisiyle, aktarıyor olmalarına karşın anlamsal olarak farklı sonuçların ortaya çıkmış olması bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Aynı stratejinin uygulanmasına rağmen kaynaktaki anlamın bir erek dilde daha yakın şekilde karşılanırken, diğer bir erek dilde farklı şekilde karşılanıyor oluşu her dilin kültüre bağlı olarak şekillenen özgün ifade biçimlerine sahip olmasıyla açıklanabilir.

Çevirmenler bazı kültüre özgü öğelerin çevirilerinde birden fazla stratejiye başvurmuşlardır. Bu bağlamda özellikle günlük yaşantı ile ilgili kültüre özgü öğelerin çevirilerinde birden fazla çeviri stratejisine başvurulduğu durumlar dikkat çekicidir. Örneğin dini ifadelerin aktarımında hem “birebir çeviri” hem de “uyarlama” stratejileri kullanılmıştır. Benzer şekilde, günlük yaşamın bir parçası olan bazı gıda adlarının aktarımında da birden fazla stratejinin kullanıldığı görülür.

Erek dil/kültürlerde karşılığı olmayan kültüre özgü öğelerin çevirilerinde birden fazla strateji kullanımı çevirmene çözüm olanağı sunmaktadır. Kullanılan stratejilerin bu şekilde çeşitlilik göstermesi iki farklı dil/kültür arasındaki “müzakere etme” ve “arabulucuk” görevleri üstlenen çevirmenin başarısını pekiştirir niteliktedir.

Her dilin kültürle doğrudan ilişkili olan bir ifade tarzına sahip olması çevirilere de yansımıştır. Çevirmenler kültürel engelleri aşabilmek bilinçli veya bilinçsiz olarak çeviri stratejilerinden faydalanmış ve kaynak metinde

yer alan kültüre özgü öğeleri erek dil/kültürlere başarıyla aktarmışlardır. Bu durum çeviride kaynak ve erek dilleri bilmenin yanı sıra, kültürleri de iyi bilmek gerektiği anlamına gelmektedir.

Yaptığımız karşılaştırmalardan da anlaşıldığı üzere çeviride kültür kaynaklı sorunlar dil kaynaklı sorunlardan daha zorlayıcıdır. Bu nedenle çeviride önemli aktarım sorunlarına yol açan kültüre özgü öğeler çevirmenler tarafından dikkatlice ele alınmalıdır.

7. KAYNAKLAR

- Aixela, J. F. (1996). Culture-specific items in translation. M. C.-A. Roman Alvarez içinde, *Translation, Power, Subversion* (s. 52-79). Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Baker, M. (1992). *In other words: A coursebook on translation*. London; Newyork: Routledge.
- Beyazıt, Y. (2010). Osmanlı ilmiyye bürokrasisinde merkez-çevre iletişimine dair sorunlar (XVI. Yüzyıl). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(47), 57-176.
- Blažyte, D., Liubinienė, V. (2016). Culture-specific items (CSI) and their translation strategies in Martin Lindstrom's brand sense. *Research Journal Studies about Languages*, 29, 42-57. doi.org/10.5755/j01.sal.0.29.16661.
- Cnrtl. (2020). Centre Nationale de Ressources Textuelles et Lexicales. 21 Kasım 2020 tarihinde <https://www.cnrtl.fr/> adresinden erişildi.
- Çobanlı, Z., & Kanışkan, E. (2013). Osmanlı çini ve seramiklerinde giyim kuşam kültürü ve özellikleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(4), 95-108. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/sanattasarim/issue/20648/220299>.
- Davies, E. E. (2003). A Goblin or a dirty nose: The treatment of culture-specific references in translation. *The Translator*, 9(1), 65-100.
- Google. (2020). Google Görseller. 24 Kasım 2020 tarihinde <https://www.google.com.tr/imghp?hl=tr> adresinden erişildi.
- Irmak, E. (2019). *"Benim adım kırmızı" üzerine yazılar*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Kanal, H. (2016). Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı eğitimine yaptığı önemli bir katkı: Emlâk-ı Hümayûn'a inşa edilen okullar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 151-176. doi: 10.21563/sutad.270313.
- Kartal, S., & Gürcüm, B. (2018). Seraser dokumalardan esinlenen bir tekstil koleksiyonu. *Akademik Sanat*, 3(6), 64-85. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/akademiksanat/issue/42391/488480>.
- Larousse. (2020). Dictionnaire Larousse Français 30 Kasım 2020 tarihinde <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais> adresinden erişildi.
- Munday, J. (2010). *Introducing translation studies*. New York: Routledge.
- Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. London and New York: Prentice Hall.
- Oxford. (2020). Oxford Lexico English and Spanish Dictionary, Thesaurus, and Spanish to English Translator. 9 Kasım 2020 tarihinde <https://www.lexico.com> adresinden erişildi.

- Pamuk, O. (2011a). *My name is red*. Faber & Faber. Kindle Edition.
- Pamuk, O. (2011b). *Mon nom est Rouge (French Edition)*. Editions Gallimard. Kindle Edition.
- Pamuk, O. (2018). *Benim adım kırmızı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Suçin, M. H. (2013). *Öteki dilde var olmak*. Ankara: Say.
- Türk Dil Kurumu. (2020). Güncel Türkçe sözlük. 30 Kasım 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. London: Routledge.
- Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction*. Paris: Didier.
- Vinay, J.-P., Darbelnet, J. (1995). *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation* (J. C. Sager ve M. J. Hamel, Çev.) Amsterdam: J. Benjamins.
- Yüksel, E. (2017). Osmanlı cellatları. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi 1(1)*, 78-84. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/yutad/issue/26904/282917>.
- WordReference.com. (2020a). Word Reference English French Dictionary. 30 Kasım 2020 tarihinde www.wordreference.com adresinden erişildi.
- WordReference.com. (2020b). Word Reference French English Dictionary. 30 Kasım 2020 tarihinde www.wordreference.com adresinden erişildi.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Arş. Gör. Osman Rüçhan ŞEKER, Makale Katkı Oranı: %60; Doç. Dr. Duran İÇEL, Makale Katkı Oranı: %40